

[Μελέτες]

Οι Νεοελληνικές Διάλεκτοι

Οι διάλεκτοι και τα ιδιώματα της νέας ελληνικής

Η κυπριακή Διάλεκτος

1. Ιστορικά και γεωγραφικά στοιχεία κατανομής της διαλέκτου

Κυπριακή ονομάζεται η διάλεκτος της ελληνικής που ομιλείται στην Κύπρο με αρκετές παραλλαγές από τους ελληνοκυπρίους, καθώς και από τους τουρκοκυπρίους κατοίκους. Η κυπριακή εντάσσεται στα νοτιοανατολικά ιδιώματα της νεοελληνικής μαζί με αυτά των Δωδεκανήσων, της Χίου και ορισμένων νησιών των Κυκλάδων.

Για την κυπριακή διάλεκτο γραπτές μαρτυρίες έχουμε ήδη από τον 14ο αιώνα, καθώς σε αυτή είναι γραμμένες οι *Ασσίζες* (που αποτελούν μετάφραση γαλλικού νομικού κειμένου και χρονολογούνται τον 14ο αι.), οι χρονογραφίες του Λεόντιου Μαχαιρά (15ος αι.) και του Γεωργίου Βουστρωνίου (16ος αι.), καθώς και μια συλλογή ερωτικών ποιημάτων σε ένα χειρόγραφο του 16ου αι. που σήμερα βρίσκεται στη Μαρκιανή Βιβλιοθήκη της Βενετίας. Φαίνεται μάλιστα ότι, ήδη από την πρώτη της εμφάνιση στον γραπτό λόγο, κάνουν την εμφάνισή τους τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της (Browning 1991, 165 Κοντοσόπουλος 2000, 20). Η Terkourafi (2004) μάλιστα υποστηρίζει ότι ήδη από τα τέλη του 14ου αιώνα μιλιόταν στο νησί η «κυπριακή κοινή», δηλαδή μια γενικευμένη υπερτοπική ποικιλία που χρησιμοποιούνταν από τα ανώτερα στρώματα της τοπικής κοινωνίας και στηριζόταν στο ιδίωμα της Μεσαορίας, το οποίο μιλιόταν στη Λευκωσία, που ήταν ήδη από τότε το διοικητικό κέντρο του νησιού.

Η διαφοροποίηση στον λόγο των κατοίκων της Κύπρου φαίνεται να έχει τις ρίζες της αρκετούς αιώνες πριν. Ο Browning (1991, 171) αναφέρει ότι ο άραβας κυβερνήτης της Συρίας Μωαβιά καταλαμβάνει το νησί στα 647. Μετά από μια περίοδο αραβικής κατοχής, υπογράφεται μια συνθήκη μεταξύ της βυζαντινής κυβέρνησης και του Χαλιφάτου, σύμφωνα με την οποία η Κύπρος περιέρχεται στην κοινή επικυριαρχία και των δύο κρατών, τα οποία και διαμοιράζονται τον κοινό φόρο. Η συγκυριαρχία αυτή διαρκεί μέχρι το 965, οπότε η Κύπρος ενσωματώνεται πλήρως στη βυζαντινή αυτοκρατορία. Σε αυτούς τους αιώνες σχετικής απομόνωσης του νησιού (δηλαδή από τα μέσα του 7ου μέχρι τα μέσα του 10ου) ενδεχομένως να ξεκινά η γλωσσική διαφοροποίηση των Κυπρίων, σε σχέση πάντα με τους ομιλητές της ελληνικής που κατοικούσαν σε πιο κεντρικές περιοχές της βυζαντινής αυτοκρατορίας.

2. Γλωσσική περιγραφή της διαλέκτου

Γενικά, η κυπριακή διάλεκτος εμφανίζει αρκετές τοπικές παραλλαγές (βλ. τους χάρτες στον Newton 1972 και στην Terkourafi 2004). Ορισμένα, ωστόσο, από τα κύρια γνωρίσματά της είναι τα εξής:

- α. Φωνητική-φωνολογία
- Η κυπριακή διαθέτει νότιο φωνηεντισμό, δεν παρατηρείται δηλαδή κώφωση των άτονων φωνηέντων.
- Διατηρείται το τελικό [n] και επεκτείνεται σε λέξεις όπου δεν δικαιολογείται ιστορικά: *βουνόν* [vunón], *γεμάτον* [jemáton], *πρόγραμμαν* [prógramman].
- Διατηρείται η προφορά των διπλών συμφώνων της αρχαίας ελληνικής, ενώ η προφορά αυτή ενίοτε επεκτείνεται και σε μονά σύμφωνα, με αποτέλεσμα δηλαδή την ανάπτυξη νέων διπλών συμφώνων: *πρόγραμμαν* [prógramman], *πολύν* [pollín].
- Τα διπλά κ, π, τ, προφέρονται σαν απλά, αλλά με δασύ πνεύμα: *κόκκαλον* [kók^halon], *ποτέ* [pot^hé].
- Παρουσία παχίων συριστικών (ουράνωση των υπερωικών): το /k/ προφέρεται ως [tʃ] και το /x/ ως [ʃ] μπροστά από πρόσθια φωνήεντα: *εκείνος* [(e)tʃínos], *κερί* [tʃerí], *και* [tʃe], [ʃérin] *χέριν*
- Παρατηρείται σίγηση του ενδοφωνηεντικού /ɣ/: *έφια* [KNE éφυγα], *ερία* [KNE πήγα].

- Τα αρνητικά μόρια *δεν* και *μην* προφέρονται [en] και [men] αντίστοιχα.
- β. Μορφολογία
 - Το άρθρο στην αιτιατική πληθυντικού του θηλυκού είναι *τες* (ΚΝΕ *τις*).
 - Απαντούν οι ρηματικές καταλήξεις *-ουσιν* και *-ασιν*, π.χ. *υπάρχουσιν*, *επεράσασιν*, αντί των καταλήξεων *ουν* και *-αν* της κοινής νεοελληνικής (*υπάρχουν*, *πέρασαν*).
 - Απαντούν οι τύποι *έναι* και *ένι* αντί για *είναι*.
 - Είναι συχνή η κατάληξη των ρημάτων *-ισκω*, π.χ. *φανίσκω* (υφαίνω), *μαλινίσκω* (μεγαλώνω).
 - Ο μέλλοντας σχηματίζεται με το μόριο *έννα*, π.χ. *έννα πάω* (θα πάω).
- γ. Σύνταξη
 - Ο εγκλιτικός τύπος της αντωνυμίας τίθεται μετά (και όχι πριν) το ρήμα, π.χ. *λαλεί του* (του λέει), *γράφει το* (το γράφει).
 - Το άρθρο *τα* εμφανίζει αναφορική χρήση (*τα* = αυτά που).
- δ. Λεξιλόγιο

Στην κυπριακή απαντούν πλήθος δανείων λέξεων από την ιταλική, την τουρκική, τη (μεσαιωνική) γαλλική, τη (σύγχρονη) αγγλική, καθώς και λέξεις αρχαίας προέλευσης. Ανήκει δε -κατά τον Κοντοσόπουλο (2000, 22)- στον χώρο του *είντα* (= τι), το οποίο προφέρεται [inda]. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η κυπριακή διάλεκτος την οποία μιλούν οι κύπριοι του Λονδίνου, η οποία έχει ενσωματώσει δάνεια που δεν απαντούν στη γλώσσα των κατοίκων του νησιού (Zarpetea 1996).

3. Σύγχρονη κοινωνιογλωσσική κατάσταση

Η κοινωνιογλωσσική κατάσταση στην Κύπρο παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, δεδομένου ότι, πέρα από την κυπριακή διάλεκτο, στο νησί μιλούνται επίσης η αγγλική και μια μορφή της νεοελληνικής κοινής (για τη σχέση μεταξύ αγγλικής και ελληνικών ποικιλιών, βλ. McEntee 2001). Ο Μοσχονάς (1996) υποστηρίζει ότι υπάρχει *γλωσσική διμορφία* (diglossia) μεταξύ της νεοελληνικής κοινής και της κυπριακής διαλέκτου: η πρώτη είναι η επίσημη γλώσσα του κράτους και της εκπαίδευσης, διαφέρει από τη διάλεκτο, επιδρά σε αυτή και επεκτείνεται σε ολοένα και περισσότερα πεδία χρήσης σε σχέση με τη δεύτερη, η οποία είναι προφορική ποικιλία, μαθαίνεται ως φυσική γλώσσα, έχει ενσωματώσει στοιχεία της πρώτης και έχει δημιουργήσει στα αστικά κυρίως κέντρα (Λευκωσία, Λάρνακα, Λεμεσός) μια «κυπριακή κοινή», η οποία διαφοροποιείται από τα επιμέρους τοπικά ιδιώματα.

Η ιδιαίτερη αυτή κοινωνιογλωσσική κατάσταση συνδέεται άμεσα με τη στάση των ίδιων των Κυπρίων απέναντι στη γλώσσα και την εθνική τους ταυτότητα: από τη μια πλευρά ορίζουν την εθνική τους ταυτότητα ως ελληνική, από την άλλη όμως υπογραμμίζουν τον (πολιτικά και πολιτιστικά) ιδιαίτερο και ανεξάρτητο κυπριακό χαρακτήρα. Επιπλέον, η χρήση της νεοελληνικής κοινής απομακρύνει μεν από την κυπριακή ταυτότητα, σχετίζεται όμως στη συνείδησή τους με το επίσημο ύφος και την ευγένεια, ενώ η κυπριακή διάλεκτος συνδέεται με την κυπριακή ταυτότητα, την οικειότητα, αλλά και με κοινωνικά χαρακτηριστικά όπως η μόρφωση και η κοινωνική προέλευση. Οι αντίρροπες αυτές και αντιφατικές τάσεις οδήγησαν στην επιλογή και από τις δύο ποικιλίες στοιχείων που δεν είναι έντονα χαρακτηρισμένα και, κατ' επέκταση, στη διαμόρφωση μιας «αστικής κυπριακής» (βλ. σχετικά Καρυολαίμου 1992 Καρυολαίμου 2000 Καρυολαίμου 2002 Sivas 2004α Sivas 2004β).

Τελικά, φαίνεται ότι οι διάφορες ποικιλίες που χρησιμοποιούνται στην Κύπρο σχηματίζουν ένα συνεχές, στον έναν πόλο του οποίου τοποθετείται η νεοελληνική κοινή (όπως μιλιέται στην Κύπρο, ενσωματώνοντας δηλαδή πολλά τοπικά στοιχεία) και στον άλλον οι καθαρά τοπικές ποικιλίες, ενώ μεταξύ των δύο τοποθετείται η αστική κυπριακή, η οποία αποκλίνει από τη νεοελληνική κοινή και ταυτόχρονα διατηρεί μόνο τα πιο βασικά χαρακτηριστικά της κυπριακής διαλέκτου.

Βίλλυ Τσάκωνα

Βιβλιογραφία

1. BROWNING, R. 1991. *Η μεσαιωνική και νέα ελληνική γλώσσα*. 2η έκδ. συμπληρωμένη με την προσθήκη δύο άρθρων του συγγραφέα. Μτφρ. Μ. Ν. Κονομή. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδήμα.
2. ΚΑΡΥΟΛΑΙΜΟΥ, Μ. 1992. Statut de fait et statut subjectif: Quelques remarques à propos de la communauté sociolinguistique chypriote. Στο *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα. Πρακτικά της 12^{ης} ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* (18-20 Απριλίου 1991), 255-269. Θεσσαλονίκη.
3. □□□. 2000. Κυπριακή πραγματικότητα και κοινωνιογλωσσική περιγραφή. Στο *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα. Πρακτικά της 20^{ης} ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*. 23-25 Απριλίου 1999, 203-214. Θεσσαλονίκη.
4. □□□. 2002. Γλωσσική τυποποίηση και ταυτότητα: Τα γεωγραφικά ονόματα της Κύπρου. Στο *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα. Πρακτικά της 22^{ης} ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* (27-29 Απριλίου 2001), 300-310. Θεσσαλονίκη.
5. ΚΟΝΤΟΣΟΠΟΥΛΟΣ, Ν. Γ. 2000. Διάλεκτοι και ιδιώματα της νέας ελληνικής. 3^η έκδ. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.
6. McENTEE, L. 2001. Language use and attitudes towards the Greek-Cypriot dialect, Standard Modern Greek, and English in the Greek-Cypriot community of Nicosia, Cyprus. Στο *Ελληνική Γλωσσολογία '99. Πρακτικά 4^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας* (Λευκωσία, 17-19 Σεπτεμβρίου 1999), 408-415. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
7. ΜΟΣΧΟΝΑΣ, Σ. 1996. Η γλωσσική διμορφία στην Κύπρο. Στο «*Ισχυρές*» - «*ασθενείς*» Γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού (Πρακτικά Ημερίδας, 25 Απριλίου 1996), 121-128. Θεσσαλονίκη: ΚΕΓ.
8. NEWTON, B. 1972. *Cypriot Greek. Its Phonology and Inflections*. The Hague: Mouton.
9. SIVAS, E. 2004α: Κοινωνιογλωσσική περιγραφή της αστικής κοινότητας της Κύπρου. Συνεπαγωγική ιεράρχηση των στοιχείων. Στο *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα. Πρακτικά της 24^{ης} ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*. 9-11 Μαΐου 2003, 634-644. Θεσσαλονίκη.
10. SIVAS, E. 2004β. Γλωσσικές ιδεολογίες και κοινωνιογλωσσική κατάσταση στη σημερινή κοινότητα της Κύπρου. Στο ηλεκτρονικό βιβλίο του 6^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας, 18-21 Σεπτεμβρίου 2003. Ρέθυμνο: Εργαστήριο Γλωσσολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης (<http://www.philology.uoc.gr/conferences/6thICGL/>).
11. TERKOURAFI, M. 2004. The Cypriot Koiné: A recent development? Στο ηλεκτρονικό βιβλίο του 6^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας, 18-21 Σεπτεμβρίου 2003. Ρέθυμνο: Εργαστήριο Γλωσσολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης (<http://www.philology.uoc.gr/conferences/>).
12. ZARPETEA, P. 1996. Code-switching and lexical borrowing (loanwords) in the speech of three generations of Greek Cypriots in London (Haringey). Στο *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα. Πρακτικά της 16^{ης} ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* (4-6 Μαΐου 1995), 576-587. Θεσσαλονίκη.